

2-TOM, 2-SON
Xorazm Xalq Sovet Respublikasida nazorat organlar faoliyati
(1920-1924) yillar.

O'zbekiston Milliyuniversitet Tarix fakulteti
O'zbekistonning yangi tarix kafedrası
mustaqil tadqiqotchisi
Nazirov Maxmudjon Xasanjon o'g'li
Ilmiy rahbar: T.f.d., professor. A.A.Yermetov
Anotatsiya

Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tashkil topganidan keyin bevosita Xiva xoni taxtdan ag'darildi. XXSRning xavfsizlikni tashkil etish maqsadida Ichki ishlar nozirligi tarkibida militsiya bo'limi butun respublika bo'ylab aksilinqilobga qarshi kurash va mamlakat ichidagi jamoat tartibini himoya qilish maqsadida tashkil etildi.

Kalit so'z: Muvaqqat, Militsiya, Politsiya, Adliya, Otryad, Xazorasp, Qurultoy, Inqilobiy Harbiy kengash, Ichki ishlar, Nozirlik, MIQ.

Аннотация

Сразу после образования Хорезмской Народной Советской Республики Хивинский хан был свергнут. В целях организации безопасности СССР в составе Министерства внутренних дел было создано полицейское управление по борьбе с контрреволюцией и охране общественного порядка в стране.

Ключевые слова: Временный, Милиция, Полиция, Правосудие, Отряд, Хазорасп, Курултой, Реввоенсовет, Внутренние дела, Инспекция, МИК.

Muvaqqat inqilobiy hukumatning 1920-yil 8-apreldagi qarori bilan Adliya vaziriligi qoshida Xiva shahrining mamlakat militsiya va xavfsizlik boshqarmasi tashkil etilgan¹. Bo'lim boshlig'i Sholikorov Nazir etib tayinlandi. Bo'limning asosiy vazifalari: aksilinqilobga qarshi kurash va mamlakat ichidagi jamoat tartibini himoya qilish, keyin harbiy nozirlikka bo'ysunish 1921-yil 26-mayda byuro boshqarmasi ichki ishlar xalq vazirligiga qarashli militsiya bo'limiga aylantirildi.

Xorazm Xalq Sovet Respublikasining ko'pgina aholi punktlarida politsiya (militsiya) qo'riqlash bo'limlari tashkil etilgan edi. Uning saflarida 1000 dan ortiq militsiya xodimlari bor edi. Ammo boshqarmaning ishlari tartibsiz, uyushmagan holda

¹ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 11-ish, 7-varaq

2-TOM, 2-SON

olib borilgan. Shunga qaramay, militsiyachilarning katta otryadi bosmachilarga qarshi muvaffaqiyatli kurash olib borganlar. Yoz oyiga kelib ularning tarkibi 400 kishiga qisqardi. 1921-yil noyabr oyining oxiriga kelib, militsiyaning ma'muriy bo'limida 11-kishi ishlagan, shu jumladan, bo'lim boshliqlari ish yuritish bilan shug'ullangan, bo'limning moliyaviy va oziq-ovqat ishlarini olib borishgan². 1922-yil 12-aprelda Ichki ishlar xalq nozirligining buyrug'i bilan "mahalliy militsiya bo'limlarini tashkil etish va bu bo'limlarning 440 kishidan iborat shtatlarini tasdiqlash to'g'risida" va Xalq Nozirlari Sovetining qaroriga muvofiq 25-mart kuni yosh sovet mahalliy hokimiyatlarining birinchi yordamchilari bo'lgan davlat jasoratli politsiya (militsiya) otryadi tuzildi³. Politsiya (militsiya) otryadi Qizil Armiyaning bosmachilik harakatni yo'q qilish uchun qahramonona kurashda jiddiy tayanch bo'ldi.

Respublikaning quyidagi 28-ta punktida ichki ishlar bo'limlari tashkil etilgan: Darg'on-Ota, Pitnak, Xazorasp, Beshariq, Xonqa, Yangi-Urganch, Qiyat, Qayat, Shanobod, Gurlan, Yangiariq, Kattey, Qipchoq, Mang'it, Kilyichboy, Kukchag'a, Porsa, Xo'jayli, Kuhna-Urganch, Shumanoy, Qo'ng'iroq, Ilyoliy, Tashhovuz, Manak, Gazmabod, Shayx, Qo'shko'prik va Taxtabozor⁴. Har bir nuqtada 4 dan 25 gacha piyoda va otliq militsionerlar bor edi. 15-aprelda Qizil Armiyani kutib olish uchun aholi o'rtasida politsiyaga safarbarlik o'tkazildi, Har bir oilaning to'rt o'g'ildan biri safarbar qilindi. 1922-yil bahor va yoz oylaridan boshlab ingliz imperialistlari bosmachilik niqobi ostida Sovet hokimiyati va O'rta Osiyoga qarshi noroziliklarini kuchaytirdilar, Sovetlarning III Butun Xorazm Qurultoyi qarori bilan ko'ngilli militsiyalar soni ko'paytirildi. Ko'ngillilarga miltiqlar berildi va ular umumiy vazifalardan ozod qilindi. Ko'ngilli qo'shinlar Junayidxonning bosmachi va askarlarini cho'l qumlariga chuqur haydab yubordilar.

Ichki ishlar nozirligining 1922-yil 3-dekabrda buyrug'i bilan shahar qo'riqlash bo'limi Respublika militsiya boshqarmasi deb nomlandi va uning qisman shahar va hukumat binolarini qo'riqlash funksiyasi vaqtincha Xiva shahar harbiy komendanti ixtiyoriga o'tkazildi⁵. 1923-yil yanvar oyida militsiya boshliqlari bo'limlarida 38 kishi ishlagan (6 nafari mahalliy 31 ta katta militsiya xodimlari boshqaruvida, 1 ta instruktor) iborat bo'lgan⁶ va 500 ga yaqin oddiy militsionerlar bor edi; o'sha paytda bo'lib o'tgan Markaziy Ijroiya Qo'mitasining 11-sessiyasi qarori bilan yangi imtiyozlar berildi:

² O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 3-ish, 14-varaq

³ O'zR MDA, 72-fond, 1-ro'yxat, 46-ish, 69-varaq

⁴ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 17-ish, 4,8-varaq

⁵ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 29-ish, 57-varaq

⁶ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 103-varaq

2-TOM, 2-SON

politsiya maydoni kattaroq yer uchun soliq to'lamaganligi bilan birga tanaplarga o'zlariga tekin oziq-ovqat tarqatish va otlarini boqish uchun harbiy ta'minot hisobiga tashkil etishgan⁷. Yangi yil boshlanishi bilan Junayidxon to'dalari yana respublikaning tinch qishloqlariga vahshiyona hujumlarini davom ettirdilar.

Xorazm Xalq Sovet Respublikasi Prezidiumining 1923-yil 4-fevraldagi qarori bilan politsiya otryadlari kaltamanlarni to'liq yo'q qilinmaguncha kurashishda davom etishlarini e'lon qildi⁸. Ayniqsa, Xiva shahrini boshqa yo'nalishlarga kuchlarni safarbar qilish chog'ida kaltamonlarning tasodifiy hujumlaridan himoya qilish maqsadida Ichki ishlar vazirligining 15-fevraldagi buyrug'i bilan oliy jangchilar otryadi (Naukarok) tuzildi⁹. Nozirlikning 29-martdagi yana bir buyrug'i bilan mamlakat ichkarisida josuslikni kamaytirish maqsadida Xorazm Xalq Sovet Respublikasiga kelgan va ketib qolgan xorijliklarni hisobga olish vazifasi militsiya boshliqlari bo'limiga yuklangan. 1923-yil aprelgacha Mamlakat politsiyasi 600 kishiga yetdi (400 dan ortiq otliq). Xivadan tashqari yana 27 ta punktda militsiya bo'limlari joylashgan bo'lib, ularga 30 nafar katta politsiyachi rahbarlik qilgan¹⁰. Ammo mamlakatning og'ir iqtisodiy va moliyaviy ahvoli tufayli may oyining oxiriga qadar Xorazm xo'jalik kengashi muassasalarni qayta tashkil etish loyihasini ishlab chiqdi.

Respublika davlat organlarida esa xodimlarning qisqarishi va iqtisodiy kengash ichki ishlar xodimlari sonini 300 kishiga qisqartirish va ularni mahalliy jamg'armalarga o'tkazish to'g'risida qaror qabul qildi. Ichki ishlar nozirligining buyrug'i bilan bu 250 ot va 50 piyoda militsionerlar barcha majburiy soliqlardan ozod qilingan. Mahalliy hokimiyat organlari ularga 20 rubl miqdorida oylik qarz berdi¹¹. Yana uyushqoqlik bilan ish olib borish uchun ushbu 27 ta mahalliy bo'linmalarning barchasi 3 ta: Xiva, Urganch va Porsi tumanlariga tarqatildi, bu tumanlarga vaqt o'tishi bilan ularning yordamchilari bo'lgan tuman boshliqlari boshchilik qildilar. Bu olti nafardan tashqari yana 9 nafar militsiya boshliqlari bo'limida 3 nafar instruktor va 1 nafar tergovchi ishlagan. Instruktorlar joylardagi bo'limlar faoliyatini tashkil etish va tekshirishda bevosita ishtirok etib, fuqarolardan kelib tushgan arizalar asosida tergovchi tomonidan tergov harakatlari olib borilgan.

⁷ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 29-ish, 57-varaq

⁸ O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 25-ish, 292-varaq

⁹ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 26-varaq

¹⁰ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 25,28-varaq

¹¹ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 14-varaq

2-TOM, 2-SON

1923-yil oktyabrda IV Butun Xorazm Kengashlar Qurultoyi ishtirokchilari hukumat boshlig'i Abdulla hoji boboning boshqaruvchilik kuchayishiga va milliy adovatning keskinlashuviga sabab bo'lgan xatti-harakatlarini ko'rsatdilar¹². Xususan, barcha militsiya xodimlarining mahalliy jamg'armalarga o'tkazilishi ularning turmush farovonligining yomonlashishiga va natijada xizmatning yomonlashishiga, militsiya saflarining tartibsizlanishiga va huquqlarining suiiste'mol qilinishiga sabab bo'ldi¹³. Shuning uchun Qurultoy qarori va Markaziy saylov komissiyasining qarori bilan 28-oktabrda ichki ishlar organlarini qayta tashkil etish boshlandi va militsiya xodimlari soni 485 nafarga ko'paytirildi. Ular militsiyaga ishga kirishga ixtiyoriy ravishda, faqat 25-40 yoshlardagi dehqonlar va sobiq harbiylar safidan kelganlar qabul qilinishi va qurultoydan so'ng Xorazm Respublikasi 4 viloyatga bo'lingan: Xazoraplar (65 militsioner), Tashhovuz (130 militsioner), Yangi-Urganch (70 militsioner) va Xo'jayli (120 militsioner) ish o'rinlarini tashkil etildi. Xiva shahri alohida hisoblanib, o'z shahar ijroiya qo'mitasiga (90 nafar militsiya xodimi) ega bo'lgan. Barcha viloyatlarda 2 nafardan iborat hududiy ichki ishlar boshqarmalari tashkil etilgan bo'lib, tuman bo'limlarida jami 35 nafar yuqori lavozimli xodim faoliyat yuritgan.

Markaziy saylov komissiyasining 5-noyabrdagi buyrug'i bilan Ichki ishlar nozirligi barcha aholi punktlarini ichki muammolarni bartaraf etish va shaharlarni himoya qilishda militsiyaga yordam berish uchun o'z qo'riqlash otryadlarini tuzishni taklif qildi. Ushbu taklifga muvofiq, militsiya bo'limlarida majburiy ro'yxatdan o'tgan holda shaxsiy qurollarni olib yurishning to'liq erkinligi e'lon qilindi. Ko'ngilli qo'riqchilar otryadiga bepul o'q-dorilar berildi. Militsiya boshliqlari bo'limlarni qayta tashkil etish va qo'riqchilar otryadlarini yaratishda bevosita ishtirok etgan mahalliy instruktorlar va rahbarlar edi. 1924-yil boshida militsiya qayta har xil turdagi o'qotar qurollar o'rniga bir xil besh o'qli miltiqlar bilan qurollantirildi¹⁴. 1924-yil 10-24-yanvarda Xiva qamalida Xorazm poytaxtini boshqaruvchilar va aksilinqilobchilarning ko'plab bosqinlaridan himoya qilgan militsiya bo'linmalari qattiq tashkilotchilik, inqilob ishiga fidoyilik ko'rsatdilar va respublikada osoyishtalik o'rnatildi, bundan biroz fursat o'tib xorazmliklar katta tarixiy voqeaga: O'rta Osiyo Sovet respublikalarining chegaralarini belgilashga hozirlik ko'rayotgan edi. Shu munosabat bilan Sovet hokimiyati xodimlari qisqartirildi, xususan, militsiya boshliqlari bo'limining shtatlari aprel oyining oxiriga qadar 214 kishiga qisqartirilib, shu jumladan

¹² O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 39-ish, 84-varaq

¹³ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 24-varaq

¹⁴ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 1-varaq

2-TOM, 2-SON

ma'muriy bo'limda, 10 nafar katta va 200 nafar oddiy militsiya xodimlari¹⁵ xizmat qilayotgan edi. Yangi tashkil etilgan avtonom viloyatlarda (Turkman va Qoraqalpoq) hamda Yangi-Urganch viloyatida har biri 3 kishidan iborat viloyat ichki ishlar bo'limlari tashkil etildi. Ichki ishlar vazirligining 1924-yil 30-apreldagi buyrug'i. Politsiya boshliqlari bo'limi Militsiya bo'limi deb o'zgartirildi¹⁶. 1924-yil 16-iyuldan Ichki ishlar nozirligi tugatilishi munosabati bilan Militsiya bo'limi Xiva Harbiy kengash va boshqa viloyat inqilobiy qo'mitalariga bo'ysundirilgan¹⁷. 1-avgustga qadar Xiva shahar inqilobiy qo'mitasining militsiya bo'limida bor-yo'g'i 33 kishi (bosh kotib, 2 nafar katta militsiya xodimi va 35 nafar oddiy askar shtabida ishlagan¹⁸. Yangi-Urganch viloyat boshqarmasining umumiy soni 62 kishi tashkil etar edi. 1924-yil 30-noyabrda Xorazm Respublikasi hukumati o'z vakolatlarini iste'foga chiqargach, militsiya bo'limi unga bo'ysundi. Xorazm inqilobiy qo'mitasiga yangi tashkil etilgan Qoraqalpog'iston muxtoriyati Politsiya bo'limi viloyat ichki ishlar xalq komissarligi tasarrufiga o'tkazildi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati.

- 1.O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 29-ish, 57-varaq
- 2.O'zR MDA, 71-fond, 1-ro'yxat, 25-ish, 292-varaq
- 3.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 26-varaq
- 4.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 25,28-varaq
- 5.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 97-ish, 14-varaq
- 6.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 70-ish, 1-varaq
- 7.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 6-varaq
- 8.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 18-varaq
- 9.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 97-varaq
- 10.O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 98-varaq

¹⁵ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 6-varaq

¹⁶ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 18-varaq

¹⁷ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 97-varaq

¹⁸ O'zR MDA, 76-fond, 1-ro'yxat, 124-ish, 98-varaq

